

BESLUT

2019-09-02

Dnr: 18/04200
och 4232**SAKEN**

Korrespondenterna: Boermorden, SVT2, 2018-11-27, reportage om mord på lantbrukare i Sydafrika; fråga om opartiskhet, saklighet och mediets genomslagskraft

BESLUT

Programmet frias. Det strider inte mot kraven på opartiskhet och saklighet eller bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

PROGRAMMET

Programmet handlade om mord på lantbrukare i Sydafrika. Inledningsvis sa reportern bland annat följande.

Berättelser om mord på vita lantbrukare i Sydafrika har spritts världen över. Under mina sex år som Afrikakorrespondent fick jag mängder med frågor om mordet; inte minst efter att USA:s president Donald Trump twittrade om ett storskaligt mordande. Vad är det egentligen som pågår i Sydafrika?

Reportern intervjuade två lantbrukare vars man respektive föräldrar mördats av rånare. De visade reportern runt på gårdarna där mordet skett samtidigt som de beskrev hur rånen och dödandet gått till. Den ena lantbrukaren sa bland annat att svarta och vita ställs emot varandra och att han var rädd för att det skulle bli revolution. Reporterns speakerröst sa följande.

I sociala medier världen över har våldet mot lantbrukare i Sydafrika lyfts fram som en organiserad mordvåg på vita. Vissa har kallat det ett folkmord.

En säkerhetsexpert som intervjuades därefter sa att det inte fanns några belägg för sådana påståenden. Han sa att mängden av alla grova brott ökat de senaste sex åren och att det var naturligt att anta att mord och överfall på gårdar ökat lika mycket.

Reportern intervjuade en företrädare för en intresseorganisation som uppmanade lantbrukare att beväpna sig. Reporterns speakerröst sa därefter följande.

Sydafrika upplever ett alltmer polariserat politiskt klimat. När ledande politiker sjunger gamla kampsånger om att döda vita lantbrukare upplever många det som ett direkt och verkligt hot. Den sydafrikanska regeringen har också beslutat att mark ska konfiskeras för att reglera historiska orättvisor.

Längre fram i programmet träffade reportern personer ur en organisation som sades förbereda sig på ett krig mellan svarta och vita. De visade bland annat upp gömmor med förnödenheter och flera gevär och pistoler som de sköt med på en skjutbana. Efter det sa reportern följande.

Det är mot människor från de fattigaste områdena som alla vapen ska användas. Hit till slumområdet Kliptown kommer få vita människor [...] en miljö som beskrivs som bland de farligaste i hela Sydafrika. Enligt Världsbanken är Sydafrika världens mest ojämlika land, som lider både i sviterna av apartheid och den skenande korruptionen [...] Det finns gott om hopplöshet och det finns gott om vapen.

I Kliptown intervjuades företrädaren för en ungdomsorganisation. Intervjun gjordes på kvällen. Vid ett tillfälle sa reportern att han var tvungen att prata med säkerhetsavdelningen vid Sveriges Television (SVT). Därefter fortlöpte intervjun och bland annat följande sades.

(Ungdomsledare) – Kriminaliteten påverkar inte bara vita i Sydafrika, den påverkar oss alla. (Reporter) – De säger att ingenting är farligare än att bo på en gård. [...] De är rädda att ni är ute efter dem. (Ungdomsledare) – De har det för bra. De bor ensamma [...] på 60 hektar land medan vi är 65 000 i Kliptown som får tränga ihop oss på en liten bit mark. [...] Dela med er! Var inte giriga! [...] De måste prata med oss, så de förstår vilken skada som är skedd. (Reporter, speaker) – Det känns tyvärr inte så värst troligt att de vita lantbrukarna kommer hit och integreras. Regeringens landreform är på sätt och vis ett försök till det motsatta. Att ge svarta tillgång till den traditionellt vita lantbruksmiljön.

Reportern intervjuade en svart lantbrukare. Efter det pratade reportern med flera lantbrukare som var grannar till den lantbrukare vars man blivit mördad. Bland annat följande sades.

(Reporter, speaker) – [Hennes] andra grannar säger att de välkomnar svarta lantbrukare. Men när jag ber dem att vara helt ärliga och öppna med vad de egentligen tycker om svarta människor känns det plötsligt som att apartheid bara försvunnit på pappret. (Granne 1) – Jag har varit rasist och jag är rasist. [...] Idag är jag en värre rasist än någonsin på grund av vad de gör mot oss. (Reporter) – Rasist i vilken bemärkelse? (Granne 1) – Om jag ser dem på vägen vet jag inte vem jag kan lita på. Om man ser någon vid vägen vet man aldrig när han tar fram en pistol och rånar en. Man vet inte om en besökare vill ha mat eller tänker våldta din fru och dina barn. (Reporter) – Det är väl snarare rädsla? (Granne 1) – Jag är inte rädd! Om en vit man kommer hit öppnar jag grinden. Hur kommer det sig? Gifter sig min son med en svart kvinna har jag ingen son längre. Tror du jag vill ha någon av blandras här? Det vill jag inte! (Granne 2) – De passar inte in. (Reporter) – När du säger det här i svensk tv framstår du som en galen gammal rasist. (Granne 1) – Må så vara. (Granne 3) – Vi har aldrig varit extremister. Men när de ställer sig upp och ropar eller sjunger att de ska

komma och döda mig [...] De hotar mig! Jag ser det som ett direkt hot. Vad ska jag då göra?

Samtidigt som arkivbilder av personer som tände eld på byggnader och en man som var blodig i ansiktet visades sa reporterns speakerröst följande.

Det är det här de vita lantbrukarna fruktar. I grannlandet Zimbabwe drevs vita med våld från sina gårdar i början av 2000-talet.

Avslutningsvis intervjuades den lantbrukare vars man blivit mördad om hur hon gått vidare efter attacken. Reporterns speakerröst sa bland annat följande.

Högerextrema krafter i Sverige och andra länder använder morden på lantbrukare i Sydafrika som bevis för ett pågående folkmord på vita. Men av de 20 000 människor som mördades förra året utgör de 62 lantbrukarna bara en av många utsatta grupper. Alla, oavsett hudfärg, riskerar att nås av det ökande våldet.

ANMÄLNINGARNA

Anmälarna anser sammanfattningsvis följande.

- Programmet bidrog till en normalisering av rasistisk retorik och sanktionerade högerextrem ideologi. Det genomsyrades av ett synsätt där den vita människan står i centrum och andra etniska grupper avhumaniseras och misstänkliggörs.
- Svarta människor drabbas i långt större utsträckning än vita av våld och mord i Sydafrika, något som inte redovisades på ett tydligt sätt. Av över 20 000 mord per år utgör vita lantbrukare bara 0,3 procent. Också svarta lantbrukare mördas. Slutsatsen i programmet var ändå att vita lantbrukare är en utsatt grupp och begreppen ”folkmord på vita” och ”storskaligt mördande av vita” användes flera gånger.
- Den säkerhetsexpert som avfärdade uttalandena om folkmord gavs inte tillräckligt utrymme i programmet.
- De två lantbrukare vars anhöriga mördats och som intervjuades i början av programmet uttalade sig rasistiskt men skildrades ändå som offer.
- Förberedelserna för ett kommande krig skildrades som ett lagligt, moraliskt och demokratiskt initiativ.
- Den intervjuade ungdomsledaren framställdes på ett vinklat sätt. Intervjun var gjord på kvälls- eller nattetid, musiken som spelades var suggestiv och reportern sa vid ett tillfälle att han skulle prata med SVT:s säkerhetsavdelning. Tittarna fick en känsla av kult, mystiska personer, märkliga relationer och att reportern kunde vara utsatt för fara på grund av att han befann sig i ett farligt område där de svarta utgjorde ett hot.
- Det antydde att det var svarta personer som avsåg mörda lantbrukare. Några belägg för att det var så gavs inte.
- Det framgick inte att det finns rasism också från svarta mot vita.
- Beskrivningen av regeringens landreform var bristande. När Sydafrikas

författning skrevs i början av 1990-talet bestämdes att land inte skulle få konfiskeras utan att ersättning utgick till markägarna. Regeringen har förvisso öppnat för att ändra lagstiftningen, men det handlar ändå inte om ren konfiskering så som sades i programmet.

- Lantbrukarna kallades felaktigt för boer.
- Det sades att Sydafrika var världens mest ojämlika land men det framgick inte hur mätningen gått till. Enligt OECD är Sydafrika inte bland de tio mest ojämlika länderna.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

SVT anser att programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet samt bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft. SVT anför i huvudsak följande.

Korrespondenterna är ett dokumentärt skildrande program där tittaren möter människor som berättar om sina situationer. Utrymmet för publiken att själva bilda sig en uppfattning är större än i exempelvis ett granskande eller ett argumenterande program. Ambitionen med programmet var att undersöka frågan kring den internationella uppmärksamhet som morderna på lantbrukare hade fått. Det var aktuellt inte minst i och med att USA:s president hade tagit upp frågan i en tweet. Programmet ska ses mot bakgrund av att SVT har rapporterat omfattande om Sydafrika i en lång rad frågor och haft en korrespondent stationerad där sedan 2014.

För att tittarna skulle kunna förstå de stämningar som finns mellan olika grupper i landet krävdes det att lantbrukarnas rasistiska uttalanden fanns med i programmet. Reportern opponerade sig mot de uppenbart rasistiska uttalandena. Intervjun med säkerhetsexperten var ett tydligt sätt att problematisera den rasistiska retoriken. Denna problematiserades även vid flera tillfällen: i reporterns speakertexter samt i mötena med ungdomsledaren och den svarte lantbrukaren.

I programmet besöktes en socialt mycket utsatt miljö i Kliptown. Ungdomsledaren berättade om initiativen mot kriminaliteten och om hopplösheten i det gravt ojämlika samhälle som Sydafrika är. Skildringen visade utsattheten hos människor som bor i dessa fattiga områden. SVT:s säkerhetsavdelning gör självständiga bedömningar om risksituationen vid medarbetares resor och kontaktade teamet eftersom det betraktades riskfyllt att vistas i Kliptown vid den tiden på dygnet. Detta redovisades i intervjun som avbröts men senare återupptogs igen, vilket gav signalen att det var viktigt att höra de som bodde där, trots eventuella säkerhetsrisker.

I programmet jämfördes inte hur brott drabbar olika grupper. Den medverkande säkerhetsexperten jämförde antalet mord på lantbrukare i förhållande till antalet

grova brott i hela landet. I slutet av programmet poängterade reportern att det fanns många grupper som utsattes för det ökande våldet. Även frågan om folkmord kommenterades av säkerhetsexperten som inte hade funnit bevis på en organiserad mordvåg. Ordet "folkmord" användes av reportern för att beskriva hur olika grupper använder uttrycket och av medverkande i programmet. Beskrivningen "storskaligt mördande" var ett citat av en tweet från USA:s president.

I programmet redovisades hur få antalet mord på lantbrukare är i förhållande till alla mord i Sydafrika. Säkerhetsexperten sa i en intervjusekvens som inte togs med i programmet men användes som bakgrundsinformation att lantbrukarnas isolerade läge gör dem särskilt utsatta och rånarna mer våldsamma. Vidare anser SVT inte att det saknas belägg för att det är svarta personer som begår just de här brotten. Säkerhetsexperten sa under intervjun att förövarna uteslutande är svarta. Detta uttalande fanns inte heller med i programmet, men ingick i redaktionens faktaunderlag.

SVT anser inte att programmet visade att rasism bara förekommer inom en grupp. Denna polarisering framgick av reporterns speakertexter.

Redaktionens research när det gäller markreformen visade att det senaste i processen, som har pågått under mycket lång tid, är att Sydafrikas parlament nyligen beslutat att frågan ska utredas med syfte att ändra landets konstitution. Detta har rapporterats av bland andra al-Jazeera. Reporterns beskrivning var ett förenklat sätt att beskriva en mycket komplicerad och långdragen process där det nyligen hade tagits ett beslut i frågan.

Termen boer användes mot bakgrund av att samtliga afrikaanstalande lantbrukare som intervjuades använde begreppet om sig själva.

Vad gäller uppgiften om att Sydafrika är världens mest ojämlika land sa reportern i programmet att den kom från Världsbanken.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

SVT ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (13 § i sändningstillståndet). Kraven på opartiskhet och saklighet tillämpas enligt praxis i princip fullt ut på programledare, reportrar och andra som genom sin ställning i ett program kan uppfattas som företrädare för programföretaget. Med hänsyn till den vidsträckta yttrandefriheten kan kraven ställas lägre i fråga om intervjuade, debattdeltagare och andra så kallade tillfälliga medverkande.

Av betydelse för bedömningen är också bestämmelsen om att SVT ska stimulera till debatt, kommentera och belysa händelser och skeenden samt granska

myndigheter, organisationer och företag som har inflytande på beslut som rör medborgarna (8 § i sändningstillståndet).

Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

SVT ska ta hänsyn till televisionens särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändning av programmen (16 § i sändningstillståndet). Bestämmelsen tillämpas bland annat när det gäller program eller inslag som kan uppfattas som diskriminerande. Den innebär enligt praxis att programföretaget inte får sända program eller inslag som är uppenbart kränkande mot människor med viss hudfärg, nationalitet eller religion.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Programmet tog sin utgångspunkt i uttalanden av bland andra USA:s president om att vita lantbrukare i Sydafrika var utsatta för en organiserad mordvåg och ämnade undersöka om det verkligen låg till på det sättet. En sådan utgångspunkt ligger i linje med SVT:s uppdrag att kommentera och belysa händelser och skeenden och strider inte i sig mot kravet på opartiskhet. Granskningsnämnden anser inte heller att framställningen i övrigt strider mot opartiskhetskravet.

När det gäller saklighetsinvändningarna som anmälarna fört fram – bland annat om beskrivningen av landreformen, användningen av namnet boer och uppgiften att Sydafrika var världens mest ojämlika land – kan nämnden, mot bakgrund av SVT:s yttrande, inte finna att de innebär att programmet strider mot kravet på saklighet.

Några av de lantbrukare som intervjuades i programmet gav uttryck för rasistiska åsikter som var uppenbart kränkande. Enligt granskningsnämndens mening måste det samtidigt vara möjligt för SVT att i denna typ av reportage skildra personer med sådana åsikter. Mot bakgrund av detta, att reportern sa att det kändes som om apartheid bara försvunnit på pappret och att han bemötte en av lantbrukarna med att denne lät som en galen gammal rasist innebär uttalandena inte att programmet strider mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft. Nämnden anser inte heller att programmet i övrigt var utformat så att det står i strid med denna bestämmelse.

Detta beslut har fattats av Malin Bonthron, Ulrika Hansson, Clas Barkman, Berivan Yildiz, Bo-Erik Gyberg och Gunnar Springfieldt efter föredragning av Rasmus Johansson.

På granskningsnämndens vägnar

Malin Bonthron

Rasmus Johansson

Originalhandlingen med namnunderskrifter förvaras hos myndigheten.